

«ЛЮБ'ЯЗНА СОЛОХА» БРАТІВ КАПРАНОВИХ: ГЕНДЕРНЕ ПРОЧИТАННЯ

У статті вперше розглянуто оповідання «Люб'язна Солоха» Братів Капранових у гендерному аспекті з урахуванням вікових особливостей юних читачів. Наголошено на змалюванні традиції української культури у сприйнятті ролі жінки в суспільстві, її стосунків з чоловіками. Йдеться і про харизматичність українських чоловіків – нащадків козаків, про їх розуміння питань гендерної рівноваги та шлях подолання традиційних патріархальних понять про права і можливості «слабкої статі». Зауважено роль іронії в оповіданні як творі постмодерному.

Ключові слова: гендер, українська культура, харизматичний, фольклор.

В статье впервые рассматривается рассказ «Любезная Солоха» Братьев Капрановых в гендерном аспекте с учетом возрастных особенностей юных читателей. Упор делается на изображении традиции украинской культуры в восприятии роли женщины в обществе, ее отношений с мужчинами. Речь идет и о харизматичности украинских мужчин – потомков казаков, об их понимании вопросов гендерного равенства и пути преодоления традиционных патриархальных понятий о правах и возможностях «слабого пола». Отмечается роль иронии в рассказе как произведении постмодерном.

Ключевые слова: гендер, украинская культура, харизматичный, фольклор.

The short-story A Courteous Solokha by Kapranovy Brothers is under consideration in the article. The analysis is based on the gender criticism approach and it takes into account the target audience of children and teenage readers. The emphasis is put on the depiction of the Ukrainian culture tradition in the perception of women's role in the society and women's relations with men. It also reveals the charisma of Ukrainian men, the descendants of the Cossacks, and their understanding of gender balance. The report stresses the ways how to overcome the traditional patriarchal notions about rights and opportunities of the «weak sex». The role of irony is also observed in this sample of a postmodern text.

Key words: gender, Ukrainian culture, charismatic, folklore.

Українських постмодерністів Братів Капранових (близнюків Дмитра і Віталія) сучасний читач знає як авторів таких кітчевих творів, як «Приворотне зілля», «Розмір має значення», «Кобзар-2000», «Щоденник моєї секретарки». Менш відомі дорослому читачеві їх твори для дітей, зокрема збірка пригодницьких оповідань «Зоряний вуйко» (2009 р.). В анотації письменники зауважують, що у «цій книзі багато варіантів майбутнього, але найцікавішою виявиться незвичайна, магічна версія сьогодення» [3, с. 2]. Тож йдеться про нашого, переважно, молодого сучасника, характеристики (в тому числі й гендерні) якого проглядають в окремих харизматичних героях, які живуть в Україні майбутнього.

Серед інших оповідань збірки, в яких ставляться важливі для нашої країни загальнолюдські проблеми і порушуються питання екологічної та морально-етичної небезпеки, мотивами гендерної рівноваги приваблює оповідання «Люб'язна Солоха». Зауважимо, що дослідники творчості Капранових уже акцентували алюзії з української літератури та фольклору, якими повняться вищезгадані «дорослі» твори прозаїків [1; 8].

Тож і в оповіданнях для підлітків автори продовжують цю традицію. Сама назва асоціюється із образами чи-то гоголівської Солохи, чи-то Солохи Г. Квітки-Основ'яненка. Тобто – з образом української відьми. (Згадаємо етимологію слова «відьма» – від «відати», знати.) Цікаво, що в «Люб'язній Солосі» автори наголошують на привабливості розумних дівчат, які постають неординарними особистостями, красунями і розумницями, здатними як по нотах розіграти чужинців [1, с. 59].

Героїчне прізвисько Мамай головного героя оповідання так само має витoki з українського мистецтва – картини «Мамай», роман О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або Козак Мамай і Чужа Молодиця». Саме з козаком Мамаєм асоціюються такі риси українства, як волелюбність, розум-хитрість, відвага, харизматичність, любов до рідної землі.

Тож, враховуючи значні прогалини у студіях над творчістю Братів Капранових, зокрема, і відсутність праць стосовно гендерної складової в їхній творчості, спробуємо здійснити гендерне прочитання «Люб'язної

Солохи». Гадаємо, що цей матеріал прислужиться не тільки літературознавцям, а й педагогам.

Звідомимо тих, хто ще не прочитав збірки Братів Капранових, що Мамай є героєм оповідання, яке дало назву книзі «Зоряний вуйко». Але в цій оповіданні Мамай вже «відійшов від справ і заспокоївся» [3, с. 126]. До нього, як це є в традиції світової і національної пригодницької літератури, служби безпеки звертаються в особливо складних випадках. Відповідно, що таке поцінування досвіду і здібностей Мамаю до вподоби. «Не прожити Україні без Мамаю», – констатує герой, отримавши надскладну пропозицію знайти зниклого бізнесмена – одного з лідерів Галактичного Українського Конгресу. До речі, історичність Мамаю автори підкреслюють і згадкою про безпекову роботу старшого товариша Мамаю Сагайдачного [3, с. 138] та розум-хитрість Мазепи й підступність Ігнасіо-Лойоли [3, с. 140]. Відразу зауважимо, що звернення до подібних образів у літературі для підлітків нагадує про вивчення історії України кінця XVII – поч. XVIII ст. та з української літератури.

У «Зоряному вуйку» також зачіпається авторське ставлення гендерної рівності. Наприклад, коли йдеться про стилістичні огріхи молодого українського шпигуна Гриця: «Лігнвісти, – подумав я. – Скажуть таке: не виходив жоден голий чоловік. Так, наче жінки виходили, а от саме чоловіків не було. Шляк би їх трафив, тільки мову псують» [3, с. 131].

В оповіданні «Люб'язна Солоха» супергерої Мамай ще на злеті своєї кар'єри в Українській Галактичній Службі. Він – практикант в Українській Галактичній Службі, а його шеф – агент першого класу Лях. Теж маємо історичні паралелі до українського козацтва, харизматичні ватажки якого в XVII ст. починали із військової виучки в армії Речі Посполитої.

На дозвіллі Мамай разом із Ляхом та ще одним практикантом з центаврянської служби безпеки Мустафою організують знайомство із симпатичною, і ніби беззахисною Соломією, яка пізніше виявляється чемпіонкою з бойових мистецтв. Вони вміло, на їхню думку, розігрують спектакль «Напад на дівчину» і її порятунок Мамаєм, що і стає приводом до ближчого знайомства порятованої з героєм.

Отже, Мамай – справжній представник українського чоловіцтва – сильний, мужній, рішучий, захисник, має гідне товарицтво, яке поважає і підтримує, вміє поцінувати дівочу красу і є патріотом. Здобуваючи фах агента Української Галактичної Служби, він не лише творчо засвоює ази своєї професії, але й здатен до неординарних рішень і вчинків. Мамай вчиться переборювати свої слабкості, як, наприклад, любов до сала, бо це може викрити його під час роботи на різних планетах, де про смак сала і не відали, а отже – викрити себе як українця. Водночас, саме любов до сала стала підказкою в екстремальній ситуації звільнення від терористів-скрутів. Сам герой, як істинний український чоловік, салу воздає хвалу, заявляючи, що воно є «найвищим досягненням цивілізації, вищим за зорельоти, бластери та програвачі лазерних дисків» [3, с. 164]. До визначних

характеристик Мамаю належать також його спортивні досягнення. Він гордий з того, що у свої двадцять два є абсолютним чемпіоном Служби з бойового гопака, і якби не секретний статус, напевно, міг би поборотися за звання чемпіону світу [3, с. 172]. І чи то іронія долі, чи Капранови у воєму «стьобі» стали пророками, але в реаліях сьогодення маємо таке собі українське національне відділення Глобальної організації парламентарів проти корупції (ГОПАК), куди увійшли із сучасного нам українського парламенту 20 осіб [9, с. 4].

Приваблює у Мамаї й те, що він прагне до майстерності, самовдосконалення, а не шукає світової слави. Як він аргументує бажання випробувати свої успіхи в бойовому гопаку: «Просто щоб переконатися у своїй силі» [3, с. 172]. І абсолютно маскулінна аргументація щодо присутності при своїй перемозі дівчини, яка йому дуже сподобалася: «показав себе у всій красі» [3, с. 173]. Водночас Мамай справедливо зауважує, що до двобоїв жінки зазвичай не дуже добре ставляться. Тож на підсвідомому рівні він очікує, що вподобана ним дівчина так само, як переважна більшість жінок, не розділятиме з ним чисто чоловіче захоплення силовими видами спорту. Тож інтрига загострилась, коли Мамай планує перемогти розрекламовану «Непереможну Солоху». Хоча Мамай й віддає належне в оволодінні спортивним бойовим мистецтвом українськими жінками. Порівнюючи досягнення майстрів бойового гопака з майстерністю жінок у силових видах спорту, герой зазначає: «Однак справжню світову популярність українським бойовим дисциплінам принесли жінки. Згадавши свою старозавітну зброю – макогон та рогац, вони невдовзі підняли мистецтво володіння ними до просто таки неосяжних висот» [3, с. 178].

Роздуми Мамаю про спортивні досягнення українських жінок на «Шляху Макогона та Рогача» мають у собі відзвук різних почуттів від захоплення популярністю цього виду спорту та естетичного насолоди від споглядання дизайну цього спортивного реманенту до стурбованості про безпеку через ажіотаж під час «виступів наших дівчат по всій Галактиці» [3, с. 180].

«Непереможна Солоха», вона ж – Соломинка (від Соломії) вже з перших сторінок оповідання постає розумнішою і сильнішою за друзів Мамаю – Ляха і Мустафи. Адже вони, як і Мамай, все ще носять у собі рудименти патріархальних поглядів, про які свого часу Симона де Бовуар писала: «...більшість чоловіків цілком щиро запевняють, що жінки й чоловіки рівноправні й, отже, жінкам нема чого лементувати, і водночас вважають, що вони ніколи не зрівняються з чоловіками...» [2, с. 39]. Така чоловіча упередженість призводить їх, у тому числі Мамаю, до прорахунків у заделегідь розпланованих діях. Зокрема, під час спектаклю «Напад на дівчину» Соломія шокувала хлопців, які перетнули їй шлях на темній вулиці, неординарною поведінкою: «Вона, здається, не зрозуміла, що треба лякатися. Інша б уже рюмсала, бо хлопці перекрили їй шлях до відступу. А ця тільки переводила погляд з одного до іншого» [3, с. 167]. А

далі вона «дозволила» своєму рятувникові Мамаю провести себе, зігравши роль порятованої і слабкої. Іншим разом дівчина шокувала Мамаю своєю вправністю у грі в дартс. Власне програш героя у цій грі теж був результатом чоловічої самовпевненості, адже він запропонував Соломинці дати фору, а на її здивування не звернув належної уваги, подумавши: «Але цур, потім не скаржитися» [3, с. 168]. І коли дівчина набрала досить велику кількість балів, які, проте, її не вдовольнили (бо знала свої можливості), Мамай цьому подивувався і, навіть, подумки дорікнув Соломинці: «Та будь-яка жінка усе життя пишалася б таким результатом» [3, с. 169]. Він усе ще залишається в полоні певних патріархальних упереджень.

Поведінка Соломії під час програшу Мамаю в дартс демонструє впевненість героїні в собі й толерантне ставлення до суперника в грі. Швидко склавши «один плюс один», вона скромно підказує хлопцеві, що підвело його у змаганні з нею сало, адже перед початком гри Мамай закушував пиво хлібом зі смальцем, тоді як його подруга їла галушки і запивала вином. Дівоча спостережливість присоромила хлопця. Його гонорові було завдано доброго щигля. Мамаєві рефлексії ще більше підкреслюють розум і тактовність Соломії. Зоорієнтувавшись на підказку, він узяв себе в руки: «Господи, як усе просто! Я засміявся, хоч насправді хотілося плакати... Сів у калюжу перед очима дівчини, і тепер вона ж його і заспокоює. Ганьба. Якщо хтось узнає – засміють» [3, с. 171]. Публіка і бармен виявили симпатію до переможниці, що так само зачіпає питання гендерної рівноваги.

Зазначаємо, що у своєму оповіданні-фентезі Брати Капранови для показу гендерної рівноваги часто використовують іронію. Цікаво, що український стратегічний продукт – сало – у творі за фольклорною традицією з'являється по-казковому тричі: спочатку, коли герой говорить про викривальний аспект любові до сала в безпековій службі, потім про його фіаско в дартс через сало, а на завершення, коли намащені смальцем Мамай і Соломинка перемогли терористів-спрутів. В останньому випадку підказка Соломії у грі в дартс допомогла Мамаєві знайти креативне рішення. Сцену підготовки до контрудару по терористам автори подають, акцентуючи в обох героях сміливість, винахідливість і драйвовість. Картина битви зі спрутами досить динамічна, і ставлення авторів (а отже і Мамаю) до жіноцтва загалом і до Соломії зокрема прослідковується у проявах цнотливості, коли героям необхідно було роздягнутися, щоб намаститися смальцем.

Іронія й схвалення використані авторами також у такому собі ліричному відступі, що «українські жінки страждають на манію прибирання», що буцімто доведено психологами. Що ж, не можемо заперечувати, що в традиції українців загалом, а в українках зокрема, охайність у побуті є однією із ментальних характеристик.

Топос дому в оповіданні своєрідно оприявнюється образом української жінки, яка у своїй господі є провідною одиницею. Власне, майстерність українок у бойових мистецтвах закорінені в їхній

самостійності і вмінні відстояти свої права в сім'ї. Десь за створенням такого образу войовничо налаштованої господині вчувається арія Одарки і Карася з опери «Запорожець за Дунаєм» П. Гулака-Артемовського. Автори подають портрет Непереможної Солохи у повному бойовому спорядженні: «одна рука спирається на стегно, у другій довгий рогач». Її постава викликає замилювання, як і наголошене українське вбрання, в якому Солоха готова продемонструвати своє мистецтво. Підкреслено широку спідницю, підтикану для зручності з боків, білу сорочку з підкатаними рукавами, глибокий викат, прикрашений червоним кораловим намистом, та волосся, заховане в очіпок, краї якого «зав'язані такими собі хвацькими ріжками» [3, с. 182]. Думки Мамаю під час споглядання такої майбутньої спортивної суперниці спрямовані на погашення тривоги: «Ні, я не злякався, тому що я взагалі нічого не боюся, але голос крові – що поробиши, мої пра-пра-прадіди теж здригалися, коли бачили жінку в бойовій позиції», – виправдовує «мурашки» по своїй спині герой [3, с. 182]. Милуючись граційністю Солохи, ноги якої впевнено, але «ніжно» топчуть татамі, Мамай переймається патріотичною гордістю за українок, адже і їхнє бойове мистецтво «дозволяє жінці залишатися жінкою, а не накачувати велетенські м'язи, або висувувати себе дістами» [3, с. 184].

Водночас, спостереження за виступом Солохи зроджують у хлопця чоловічу зверхність, яка виражена у зауваженні, що «жіночі стилі завжди були схильні до танцювальності» [3, с. 184], тобто брутальна сила завуальювалася, прикрашалася, театралізувалася. Йдеться про те, що виступ Солохи у другому відділенні нагадував «китайський театр – спочатку з макогоном проти одного, потім з макогоном проти двох, з рогачем проти трьох» [3, с. 185]. Певною мірою автори насміхаються і з притаманної нашій колоніальній та постколоніальній культурі «шароварщини».

Порушення гендерної рівноваги у чоловічій групі героїв оповідання виявляється і у дискримінаційних заувагах, щодо старших жінок. Так, друг і наставник Мамаю Лях, допомагаючи першому готуватися до скарінгу з Солохою, мугикає разом із Мамаєм «старовинну пісню»:

«Гоп-цоб, Канада,
Старих баб не нада,
Молодих давайте,
А ви, хлопці, грайте!» [3, с. 177].

Загалом в оповіданні, як і майже в усій творчості Братів Капранових, звернення до фольклорних елементів є показовим. Зокрема, це стосується не лише куплетів із міського фольклору, де зачіпаються і гендерні аспекти, але й образів казок, легенд, міфів про відьом та прислів'їв і приказок [8]. Щодо «Люб'язної Солохи», то тут цікаво обігрується вираз «відводити очі» («очі бігають», «в Сірка очі позичити») та сакраментальне побажання «бодай тобі очі повилазили». Останній вираз, який для центавріанця Мустафи звучить як лайка, послужив приводом, аби висловити здогад і, водночас, закид жінкам, які іноді лихословлять не згірш чоловіків.

Тож Мамай і роздумує: «...скажіть – чи в природі взагалі існують настільки непристойні вислови, щоб їх не можна було вжити у чоловічій компанії? Хіба лише ті, які вживаються серед жінок» [3, с. 179]. Отож, брутальна лайка традиційно асоціюється з маскуліністю. І те, що підкреслювало напір, агресивність чоловіків, аж ніяк не прикрашало українське жіноцтво, якому пасує скромність. Власне цю рису неодноразово підкреслюють автори (епізод знайомства з Мамаєм, поведінка під час гри в дартс). Коли ж Солоха виступала в шоу і викликала шквал аплодисментів, вона «скромно стояла під цим шквалом різнопланетного захоплення: «...тільки

опускала очі, як заведено в наших жінок. Отак от, знайте українок!» [3, с. 187].

Серед привабливих рис у Солохи підкреслюється її вміння смажити млинці («мені смажила млинці Непереможна Солоха»), вправність і сміливість у бою з ворогами («Соломинка пролітала поміж ворогами, немов відьма, залишаючи за собою розпач і паніку»), щирість і правдивість у стосунках з чоловіками, бо «українські жінки полонених не беруть» [3, с. 207]. Вони рівноправні з чоловіками, про що й говорять нам Брати Капранови, апелюючи до молодшого покоління, яке має засвоїти ці традиційні істини українського суспільства, яке обирає європейський шлях, у тому числі й у гендерних питаннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Береза І. Ю. Українська відьма: від Гоголя до Капранових / І. Ю. Береза // Література та культура Полісся. – Вип. 53. Гоголь і український культурний контекст. – Ніжин, 2009. – С. 54–61.
2. Бовуар С. де. Друга стаття / Симона де Бовуар ; [переклад з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко]. – У 2 т. Том 1. – К. : Основи, 1994. – 390 с.
3. Брати Капранови. Зоряний вуйко : оповідання / Брати Капранови. – К. : Гамазин, 2009. – 392 с.
4. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний посмодерн / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
5. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури : [монографія] / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
6. Квітка-Основ'яненко Г. Конотопська відьма / Г. Квітка-Основ'яненко // Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 133–198.
7. Кравець Володимир. Гендерна педагогіка / Володимир Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – С. 398–411.
8. Лук'яненко Д. В. Народознавча домінанта романів Братів Капранових / Д. В. Лук'яненко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Філологічні науки. Збірник наук. праць. Вип. 22. – Миколаїв, 2009. – С. 210–215.
9. Лучик Ю. Реформа... Від «банди перевертнів» і «орлів Кравченка» до європейської поліції / Юлія Лучик // День. – № 134. – 1 серпня 2013. – С. 4.
10. Оксамитна С. Гендерні відносини / Світлана Оксамитна // Гендерна перспектива. – К. : Факт, 2004. – С. 135–147.
11. Смерек О. Чоловік і жінка. Пошуки людського призначення (гендерний аналіз романів Емми Андієвської) / Оксана Смерек // Гендер і культура : [збірник статей / упоряд. : В. Агєєва, С. Оксамитна]. – К. : Факт, 2001. – С. 102–109.